

**LA SOCIETAT VALENCIANA EN TEMPS
DE FRANCESC EIXIMENIS (1383-1408)**

ENRIC GUINOT,

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA I INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Va ser un dia de l'any 1383 quan el menoret fra Francesc Eiximenis,¹ abillat amb el seu hàbit negre i probablement sobre el llom d'una mula, creuava entre els camps acabats de regar situats a les dues bandes del camí reial de Morvedre i s'endinsava de seguida entre les primeres rengleres de cases bastides a una banda i a l'altra. Uns centenars de metres més avant, després de creuar la cabalosa séquia d'Algirós, sortia a l'esplanada que donava pas al cap del pont dels Serrans. A l'altra banda d'aquest pont, encerclada per les muralles i fitada per les torres de la porta homònima, la ciutat de València, a la qual el rei Pere li havia encomanat dirigir-se, es desplegava densa i atrafegada al davant dels seus ulls. Potser la seva «línia del cel», farcida de campanars, li va fer recordar alguna de les grans urbs europees que havia conegut al llarg de la seva vida: evidentment, la capital barcelonina, però també les vistes de París o de Londres, quan hi havia arribat per primera vegada en els seus anys més joves a fi de millorar la seva formació. Ara, però, hi havia una diferència notable: ja no era l'ardit jove amb l'ànsia de beure en el coneixement que podien transmetre-li els seus companys menorets, sinó un home madur, amb l'experiència del saber i acostumat a relacionar-se amb el poder polític del seu temps, sense oblidar l'experiència que aporta la vida i més quan s'ha residit a països de llengües i cultures diferents.

Tanmateix el seu amfitrió, el cap i casal del regne de València, tampoc no era ja la ciutat en bolquers començada a poblar pels cristians vencedors del setge de l'any 1238 enfront dels musulmans, ni tampoc la capital en procés de construcció social, política, econòmica, cultural o religiosa del segle XIII. Ben al contrari, la metròpoli valenciana s'apropava al segle i mig d'edat de la seva nova etapa històrica sota la societat cristiana, convertida en un nucli urbà ja madur i ben estructurat dins el marc de la societat feudal medieval. I el mateix podríem dir de les seves gents, veïns i pobladors, els descendents dels fundadors del regne jaumí, els quals havien començat a acumular la seva pròpia memòria històrica. Lluny començaven a quedar els relats que es contaven a les nits de l'hivern a l'escalfor de la llar sobre la conquesta dirigida pel bon rei Jaume I, aquell que els va donar els Furs i va poblar el regne, perquè nous fets molt més recents i vius havien començat a substituir-los en la seva memòria present. Cal tenir en compte que els valencians més vells que reberen el franciscà gironí aquell any de gràcia de 1383 pogueren relatar-li en primera persona el que havia estat una revolta popular contra els abusos autoritaris de la Corona representada pel rei Pere el Cerimoniós, o el que havia estat viure sota l'ocupació militar d'estrangers durant la Guerra de Castella o dels Dos Peres, sense oblidar la sensació d'impotència que els havia comportat el fet que la gent de la seva família o els seus veïns del barri, molts d'ells en poc de temps, hagueren mort de forma ràpida i sobtada per una gravíssima malaltia que havia colpit ja per tres vegades la seva ciutat i el seu país.

Efectivament, la història del regne de València i de tota la Corona d'Aragó

1. Aquest treball forma part del projecte d'investigació, subvencionat pel Ministeri de Ciència i Innovació, «Élites sociales y estructuras económicas comparadas en el Mediterráneo occidental en la Baja Edad Media», HAR2008-06039/HIST.

de la segona meitat del segle XIV, com arreu de l'Europa occidental, és clar, estigué caracteritzada per importants canvis i transformacions en aspectes econòmics, socials, polítics i també culturals, resultat en bona mesura dels grans conflictes i tensions de la segona meitat del tres-cents, però també i de forma significativa per les diferents respostes que la societat hi donà. Una part dels historiadors ha fet una incidència especial a enumerar els conflictes i les catàstrofes naturals de major o menor entitat que es varen produir fins a donar una imatge del període marcada per la guerra, les fams i les epidèmies. És evident l'impacte en tots els àmbits de l'acumulació de fets en les dècades centrals de la centúria. Després de la pesta negra de 1348, cal tenir en compte la coneguda com a «pesta dels infants» dels anys 1362-1363, una altra onada els anys 1374-1375, i encara successives els anys 1380, 1383-1384, 1395 i 1401. Paral·lelament, els especialistes han destacat les grans fams a la Corona d'Aragó de 1347 i dels anys 1374-1375, completades periòdicament per sequeres significatives i fins i tot per una plaga de llagosta el 1358-1359.²

I el tradicional tercer «cavall de l'apocalipsi»: la guerra. Els valencians havien viscut primer la guerra civil, fins i tot social, arran de la coneguda com a «guerra de la Unió» dels anys 1347-1348. No fou qualsevol cosa: els gremis i la ciutat en armes, un rei presoner, un programa de canvi polític signat per la seva pròpia mà, això sí, forçada pels esdeveniments, una junta de govern dels «conservadors de la Unió» formada per tretze membres, veus de canvi mil·lenarista... Tot acabat amb l'arribada de la pesta negra i un exèrcit reial vencedor reforçat per l'alta noblesa del regne i tota la Corona.

Quasi sense treva, la mateixa generació de mitjan tres-cents va sofrir una nova guerra, de magnitud molt més considerable i de conseqüències evidentment ben impactants. Entre 1356 i 1365 es desenvolupa la coneguda com a Guerra dels Dos Peres, anomenada als documents de l'època, de forma succinta, la «guerra de Castella», un llarguíssim conflicte bèl·lic, de vora onze anys, que va comportar l'ocupació militar del terç sud-occidental del regne d'Aragó i de dos terços del País Valencià per part de tropes castellanques fins a arribar al setge, per dues vegades, de la capital valenciana. Les destrosses físiques de la guerra, la migració més o menys temporal de la gent, la destrucció de collites, la interrupció dels tràfics mercantils, l'endeutament galopant de les hisendes públiques, l'empobriment de la població..., totes elles foren parts de la realitat humana, quotidiana, social i mental d'aquells valencians que vegeren entrar fra Francesc Eiximenis per la porta de les muralles l'esmentat any 1383.

I tanmateix aquesta herència impactant, la societat valenciana amb la qual va conviure el menoret durant els darrers anys del segle XIV, no estigué dominada explícitament per aquestes realitats. Periòdicament els medievalistes debatem sobre el significat i l'explicació històrica d'aquesta «crisi baixmedieval» o «crisi del segle XIV», i han estat diferents les valoracions historiogràfiques que se n'han fet.

2. Quant a la historiografia valenciana medieval, el representant més significatiu d'aquest model de tipus «catastrofista» és Agustín RUBIO VELA, «El segle XIV», a *Història del País Valencià*, vol. II, Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 207-233.

Probablement, el cas de la ciutat de València, potser la urbs de forma més pregona que el conjunt del regne, és un bon exemple, en la nostra opinió, d'aquesta distància entre la selecció de dades catastròfiques referides a aquesta època i la dinàmica general de reconstrucció i reorganització del model econòmic i social dominant a les ciutats baixmedievales tal com exposarem seguidament.

LA GENT: L'ESCENARI HUMÀ DE LA CAPITAL VALENCIANA

A moltes regions d'Europa, la segona meitat del segle XIV i la primera del XV fou un període de contracció demogràfica. Després de la gran onada de la pesta negra de 1348, la doble incidència de noves epidèmies i la migració forçada de la gent per la pobresa també afectaren molts llocs i viles de la Corona d'Aragó. Sense entrar ara en un debat historiogràfic, ja clàssic, sobre les causes i interpretacions d'aquests canvis demogràfics, la veritat és que la urbs valentina es va veure afectada per aquesta doble realitat durant el període analitzat. Tanmateix l'opinió dels especialistes és que el balanç final fou clarament positiu, ja que hem de parlar d'una ciutat en progressiu creixement humà al llarg de tota l'època baixmedieval malgrat les sotragades pestíferes, i, en concret, València no va patir cap davallada poblacional durant aquestes dècades.

170

Com és habitual, no tenim pràcticament dades estadístiques i les informacions de l'època són anotacions disperses, sovint indirectes, sobre l'efecte de les epidèmies o l'arribada d'immigrants des del món rural, en sintonia amb allò que solem conèixer d'altres ciutats europees. Poc més de tipus concret que les dades de l'impost del morabatí dels anys 1355 i 1366, que citen 6.209 i 6.275 focs o famílies, respectivament, els quals, tot i la dificultat de convertir-les en persones reals, si multipliquem pels habituals barems de quatre o cinc, representarien xifres d'entre 26.000 i 31.000 habitants mínim poc després d'haver rebut l'impacte de la pesta negra. Un segon ítem, el tindriem al període 1404-1409, quan, segons la taxa fiscal aprovada per al braç reial de les Corts del regne de València, la ciutat i la seva contribució sumaria uns dotze mil focs, uns nou mil dels quals correspondrien al nucli urbà; això és, una xifra mitjana al voltant dels quaranta mil habitants, una prova palesa del procés immigratori, tot i que ens sembla un poc massa elevada.³

Una segona font que ha estat utilitzada per alguns autors és la dels coneguts «Llibres d'aveïnaments», això és, els documents de registre del Consell Municipal de València dels segles XIV i XV, en els quals eren anotades aquelles

3. Enriqué CRUSELLES GÓMEZ, «La población de la ciudad de Valencia en los siglos XIV y XV», *Revista d'Història Medieval*, núm. 10 (1999), p. 45-84, respon metodològicament a les apreciacions d'Agustín RUBIO VELA, «Sobre la población de Valencia en el cuatrocientos: nota demográfica», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, núm. lvi (1980), p. 158-170. Quant a les xifres de 1404-1409, vegeu Germán NAVARRO, David IGUAL i Joaquín APARICI, «Los inmigrantes y sus formas de inserción social en el sistema urbano del reino de Valencia (siglos XIV-XVI)», *Revista d'Història Medieval*, núm. 10 (1999), p. 170-171.

persones que demanaven la condició oficial de veí de la ciutat i que eren avalades per un resident. Autors com Roca, Piles o Cabanes n'han fet ús al llarg dels anys per a demostrar, suposadament, la gran migració aragonesa de la baixa edat mitjana i l'absència de pobladors catalans.⁴ Tanmateix, com ha observat Cruselles i també hem constatat personalment en alguna altra vila valenciana com ara Castelló de la Plana al segle xv, la seva comparació amb allò succeït en altres regions europees palesa com aquesta petició de «veïnatge» era una qüestió d'interès econòmic i jurídic perquè forasters, en molts casos ramaders, carnissers, mercaders, etc. pogueren gaudir dels privilegis corresponents de la ciutat, en aquest cas de la capital valenciana, però no mostra el veritable moviment poblacional, especialment el de les capes populars.⁵

Efectivament, hem de parlar d'una migració vers la ciutat que responia als diversos estrats de la societat baixmedieval. Per la banda superior, elits econòmiques i socials, regnícoles o més llunyanes, que al caliu de l'expansió comercial de la darrerria del segle xiv començaren a assentar-se a la capital del regne en allò que, en certa manera, podríem qualificar de «promoció geogràfica», amb el trasllat de la residència a la capital, i també hem de comptar amb capes pertanyents a oficis relacionats amb l'expansiva economia urbana artesanal i manufacturera. Parlem, evidentment, d'alguns mercaders estrangers, principalment italians, però més generalment es tracta de famílies de mercaders o professionals de les viles del regne que començaren a traslladar-se a la ciutat perquè des d'allà podien augmentar el radi dels seus negocis, tot i que no solien oblidar els seus orígens i hi mantenien relacions familiars, econòmiques i també socials, com ara dotar capellanies a les respectives parròquies. Potser podria servir d'exemple la mateixa família Borja, radicada a la ciutat de Xàtiva durant el segle xiv i que «emigrà» a la ciutat de València a principis del segle xv com a mecanisme per a contribuir al seu ascens social.⁶

Però, en paral·lel, hi hagué una migració fluida i continuada vers València de persones pertanyents a les capes populars, pagesos empobrits en la seva gran majoria, a la recerca d'un objectiu molt més concret i urgent: la supervivència.

4. ELISEO VIDAL BELTRÁN, *València en la época de Juan I*, València, Universitat de València, 1974, p. 309-334; FRANCISCO ROCA TRAYER, *La inmigración a la Valencia medieval*, Castelló de la Plana, Sociedad Castellonense de Cultura, 1976; LEOPOLDO PILES ROS, *La población de Valencia a través de los «Libres de Avehinament», 1400-1499*, València, Ajuntament de València, 1978; MARÍA DESAMPARADOS CABANES PECOURT, «L'immigració veïnal en la València del segle xv», *Revista de Filologia Valenciana*, núm. 9 (2002), p. 25-46.

5. ENRIQUE CRUSELLES GÓMEZ, «La población de la ciudad de Valencia en los siglos xiv y xv», *Revista d'Història Medieval*, núm. 10 (1999), p. 60, on explica com, en altres fonts documentals de finals del xiv, poden trobar-se noms de persones arribades a València i no inscrites als «aveïnaments», com ara els contractes d'afermament dels protocols notariais o les cèdules de fermaça als «novells pobladors» copiades als registres de Manaments i Empares del Justícia Civil de València i conservades actualment a l'Arxiu del Regne de València.

6. PERE MARIA ORTS I BOSCH, «Notes al voltant de l'origen i l'ascensió dels Borja», a *Xàtiva i els Borja: Una projecció europea*, vol. 1, València, Ajuntament de Xàtiva i Generalitat Valenciana, 1995, p. 257-276.

Una interessant referència sobre ells són algunes frases de fra Francesc Eiximenis, ja citades en alguna ocasió anterior i dirigides una vegada més als jurats del cap i casal del regne: «Havets a governar molt poble e d'aquell hi ha molt ajustadís de diverses terres», al qual qualifica de gent «comunament pobra e deserta de béns temporals». Es tracta d'una referència molt clara i directa a la presència d'aquests immigrants rurals expulsats del camp per la dinàmica econòmica i política de la segona meitat del tres-cents, famílies empobrides en uns casos i, en d'altres, sovint, hòmens i dones molt joves, fadrins expulsats de la cèl·lula familiar pagesa per la seva impossibilitat de sostenir un cert nombre de fills i filles, els quals trobaren treball amb major o menor fortuna a la ciutat.⁷ En principi, foren ben rebuts per l'oligarquia urbana, ja que permetien substituir la mà d'obra afectada per les successives epidèmies de pesta a partir de 1348 i respondre així a la demanda de treballadors assalariats, tant per a l'Horta de València com per a la manufactura, però el problema raïa en la seva situació econòmica personal, en la inestabilitat de les seves condicions de vida i en l'aparició d'una fràgil línia, fàcil de creuar pels afectats, entre la pobresa i la marginació.

En conseqüència, hauríem de considerar que, en bona mesura, durant la segona meitat del segle XIV i principis del XV, no sols es va produir una expansió demogràfica de la capital valenciana, sinó també un procés d'ampliació de les diferències econòmiques entre els seus diversos grups socials, com ara un augment del nombre d'aquells assalariats dependents de l'oferta de treball del patriariat urbà i dels sectors artesanals gremials. Aquesta tendència és la que una certa historiografia va interpretar durant molts anys com una mostra de la «crisi global» de la societat medieval europea en el tres-cents, adobada per les conegudes imatges de l'època sobre desgràcies humanes, però val a dir que ben bé els vingué a les elits urbanes l'existència d'aquesta massa de «proletariat» d'origen rural que arribà a València i a altres ciutats, desarrelada i amb uns mínims mecanismes de resistència enfront de la seva explotació, llevat de les explosions d'ira puntuals, bé contra els rics, bé contra els jueus, segons el cas i el context.

LA RECONSTRUCCIÓ DE LA DINÀMICA ECONÒMICA

Tal com hem comentat al principi, en certs àmbits de la historiografia baixmedieval ha dominat durant anys la imatge d'una profunda crisi econòmica en el conjunt de la societat europea en el decurs de la segona meitat del segle XIV, amb vessants i trets específics per al món rural i d'altres per al món urbà, però en tot cas general, i de la qual només s'aniria sortint durant el XV, a diferents velocitats segons les regions i també amb més facilitat i dinamisme des del món urbà. Aquesta interpretació històrica es va començar a revisar a poc a poc a par-

7. Germán NAVARRO, David IGUAL i Joaquín APARICI, «Los inmigrantes y sus formas de inserción social en el sistema urbano del reino de Valencia (siglos XIV-XVI)», *Revista d'Història Medieval*, núm. 10 (1999), p. 161-197; Enrique CRUSELLES GÓMEZ, «Dinámica demográfica. Red urbana e inmigración ciudadana en la Valencia bajomedieval», *Saitabi*, núm. 53 (2003), p. 35-56.

tir dels anys vuitanta del segle xx, especialment després de l'ampliació dels estudis sobre les transformacions de fons del model d'economia comercial i manufacturera vers una veritable economia d'intercanvis europea des dels dos motors regionals, els operadors econòmics de les ciutats de la Itàlia del nord i de Flandes, als quals se sumaria la generació de xarxes d'intercanvi entre elles i amb les principals regions veïnes, tant mediterrànies, on s'hi inscriuria la Corona d'Aragó, com atlàntiques, una revisió conceptual que ha tingut també el seu protagonisme des de la historiografia medieval valenciana.⁸

Més que de crisi, doncs, cal parlar de reconstrucció del model econòmic després de les sotragades de mitjan segle xiv i d'una relativa disminució dels intercanvis i de la producció en els moments de major impacte dels principals esdeveniments, com ara la Guerra dels Dos Peres o els períodes de pestilència. Però la fase expansiva en la qual varen entrar les ciutats italianes des del darrer quart del segle xiv va portar els toscans, en general, i també els genovesos, secundàriament, a penetrar molt incisivament al sud de la Corona d'Aragó com a parada de compra de productes vers la ruta atlàntica, sense oblidar la circulació de llana, safrà i altres mercaderies vers la pròpia Toscana.⁹

El famós arxiu Datini de la ciutat de Prato és el testimoni material —mínim en realitat respecte al total de companyies i operadors comercials que actuaren— de la veritable dinàmica expansiva en la qual va entrar bona part del País Valencià a partir aproximadament de la dècada de 1380. Un procés que comportà un evident desenvolupament en molts sentits a les comarques del Maestrat i dels Ports de Morella junt a les veïnes de Tortosa i Terol. Potser són aquestes regions les més conegudes i citades, però al mateix temps aquest dinamisme econòmic també fou protagonitzat per la ciutat de València en esdevenir pol important —que no indispensable— de les operacions comercials, tot en paral·lel a la seva conversió definitiva en el veritable centre financer i manufacturer del regne.¹⁰

173

8. Paulino IRADIEL, «En el Mediterráneo occidental peninsular: dominantes y periferias dominadas en la Baja Edad Media», *Áreas: Revista de Ciencias Sociales* (Múrcia), núm. 8 (1986), p. 64-77; Paulino IRADIEL i David IGUAL, «Del Mediterráneo al Atlántico. Mercaderes, productos y empresas italianas entre Valencia y Portugal», a *Portogallo mediterraneo*, Càller, Consiglio Nazionale della Ricerche, 2001, p. 143-194.

9. Només referit a l'àmbit del País Valencià, vegeu Giampiero NIGRO, «Els operadors econòmics italians als Països Catalans entre els segles xiv i xv. El cas de Tuccio di Gennaio», a *València, un mercat medieval*, València, Diputació Provincial de València, 1985, p. 49-60; Paulino IRADIEL, «En el Mediterráneo occidental peninsular: dominantes y periferias dominadas en la Baja Edad Media», *Áreas: Revista de Ciencias Sociales* (Múrcia), núm. 8 (1986), p. 64-77; David IGUAL, «Los mercaderes italianos y las relaciones económicas entre Valencia y Castilla en el siglo xv», a *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Jaca 1993*, vol. 2, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1997, p. 135-152; David IGUAL, «La ciudad de Valencia y los toscanos en el Mediterráneo del siglo xv», *Revista d'Història Medieval*, núm. 6 (1995), p. 79-110; David IGUAL i Germán NAVARRO, «Relazioni economiche tra Valenza e l'Italia nel basso Medioevo», *Medioevo: Sagge i Rassegne*, núm. 20 (1995), p. 61-98.

10. Enrique CRUSELLES GÓMEZ, «Jerarquización y especialización de los circuitos mercantiles valencianos (finales del xiv - primera mitad del xv)», *Anales de la Universidad de Alicante - Historia Medieval*, núm. 7 (1988-1989), p. 83-109.

En aquest sentit, podem parlar d'un clar enlairament de la funció econòmica, comercial, manufacturera i financera de la urbs valentina, convertida en centre de concentració d'una part considerable de la producció agrícola i ramadera del regne, plaça de contractació de moltes compravendes de les collites anuals, així com de les rendes decimals, senyorial i eclesiàstiques, de moltes senyories del regne, port d'arribada de les manufactures mediterrànies i, a continuació, centre reexportador de part d'elles vers moltes comarques valencianes, però també vers les veïnes terres castellanes de Conca i la Manxa, així com de les aragoneses de Terol. Es tracta de la construcció d'una veritable xarxa jerarquitzada en la qual les viles capitals comarcals, mitjançant els seus mercaders locals, controlaven la compra de les collites i els productes ramaders, per entrar seguidament en contacte amb els operadors econòmics de la capital, els quals concentraven aquesta producció, però al mateix temps complien una funció de subministradors de manufactures d'importació vers les zones rurals. Aquesta xarxa, de fet, funcionava de manera doble, tant a través de les operacions signades davant els notaris de la ciutat com per la celebració de les fires a les viles del regne.¹¹

Així mateix, i en paral·lel a aquesta expansió comercial, marítima vers l'exterior i terrestre vers l'interior, la capital valenciana encetà un incipient paper com a centre financer, tot i que sense possibilitat encara de competir amb la ciutat de Barcelona, veritable capital financera de la Corona fins a mitjan segle xv. Tanmateix, al voltant de 1400, València havia esdevingut el centre del mercat del crèdit de tot el regne si parlem de la seva franja superior, la que movia els grans capitals referits tant a les hisendes públiques com a les privades, tot i que encara era una banca limitada en comparació amb els grans banquers de Barcelona i, evidentment, molt endarrerida enfront de la banca italiana de l'època. Un derivat d'aquest mercat de capitals és l'aparició del mercat d'assegurances marítimes a partir de principis del xv, si bé una vegada més la capital d'aquest mercat continuà sent Barcelona durant uns quants anys.¹²

D'altra banda, en el darrer terç del tres-cents, es va produir una veritable expansió a la capital valenciana de la indústria manufacturera, tant en la vessant del metall com en la del cuir, però especialment del tèxtil, la draperia entesa com a principal activitat d'aquest sector productiu, la qual cosa tingué diverses

11. Paulino IRADIEL, «En el Mediterráneo occidental peninsular: dominantes y periferias dominadas en la Baja Edad Media», *Áreas: Revista de Ciencias Sociales* (Múrcia), núm. 8 (1986); David IGUAL i Germán NAVARRO, «Relazioni economiche tra Valenza e l'Italia nel basso Medioevo», *Medioevo: Sagge i Rassegne*, núm. 20 (1995); Enrique CRUSELLES GÓMEZ, «Jerarquización y especialización de los circuitos mercantiles valencianos (finales del xiv - primera mitad del xv)», *Anales de la Universidad de Alicante - Historia Medieval*, núm. 7 (1988-1989); Enrique CRUSELLES GÓMEZ, «El puerto de Valencia en el Mediterráneo medieval (siglos XIII-XV)», a *Historia del puerto de Valencia*, València, Universitat de València, 2007, p. 63-125.

12. Enrique CRUSELLES GÓMEZ, «La formación de un mercado subsidiario de aseguración en Valencia (finales del xiv - primera mitad del xv)», *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, núm. 50-67 (1991), p. 229-274; Rafael NARBONA, «Finanzas municipales y patriciado urbano. Valencia a finales del Trescientos», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 22 (1992), p. 485-512.

derivacions complementàries. Una de primera fou la demanda de mà d'obra per part d'aquest sector, obrers assalariats que treballaven per a mestres i mercaders, que eren els que formaven part dels gremis. Les dificultats de reproducció de les unitats familiars pageses, tal com hem explicat més amunt, foren el context que forní aquesta mà d'obra que va augmentar la població de la ciutat. Un segon tret fou el del lligam d'aquesta producció manufacturera amb les dinàmiques comercials mediterrànies i que comportà no sols l'inici de l'exportació de producció tèxtil de mitjana qualitat —no mai de luxe— vers l'exterior del País Valencià, sinó també la introducció de noves tècniques portades pels mercaders i artesans toscans i occitans que copiaven els seus models. Abans de 1400 estan documentats a València els «draps ab pintes de Carcassona», «els burells e frisons a la manera de Bruxella» (1384), i també s'aproven normes per part del Consell Municipal per a «l'obratge dels draps de lana a la vervina» (1385).

Un tercer tret d'aquesta dinàmica econòmica fou el de l'especialització productiva, amb l'inici d'una divisió del treball en el cas de la ciutat, així com el desplegament d'aquesta activitat vers algunes de les principals viles del regne, més a prop d'allò que podríem considerar una primerenca manufactura rural. És la seva presència a viles com Alzira, Xàtiva, Sant Mateu, Morella, etc., on, al voltant de l'any 1400, era normal trobar entre el seu veïnat teixidors, paraires, tintorers, etc.¹³ I encara un quart tret significatiu que podem assenyalar fou el de la intervenció del poder polític en aquest procés, concretament del Consell Municipal de la ciutat de València, el qual redactà normes i «ordinacions» amb què pretengué regular condicions de treball, controlar la qualitat dels productes, etc.;¹⁴ la mediatització efectiva i interessada del poder del patriciat a través de l'instrument institucional del poder municipal.

13. Paulino IRADIEL, «En el Mediterráneo occidental peninsular: dominantes y periferias dominadas en la Baja Edad Media», *Áreas: Revista de Ciencias Sociales* (Múrcia), núm. 8 (1986), p. 64-77; Paulino IRADIEL, «L'economia: produir i comerciar», a *Història: Política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 3, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1996, p. 96-115; Anselm BODOQUE, *La indústria tèxtil valenciana a la segona meitat del segle XIV*, tesi de llicenciatura, València, Universitat de València, 1985; Agustín RUBIO VELA, «El segle XVI», a *Història del País Valencià*, vol. II, Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 240; Joaquín APARICI MARTÍ, *Producció manufacturera i comerç a Vila-real (1360-1529)*, Vila-real, Ajuntament de Vila-real, 1996; Germán NAVARRO ESPINACH, «La industria textil en los reinos de Aragón y Valencia en la Edad Media», a *Actes del XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, Barcelona-Lleida 2002*, vol. 1, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2003, p. 475-491; José BORDES GARCÍA, «Producción y comercio textil en la Valencia bajomedieval (1350-1450)», a *Actes del XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, València 2004*, vol. 1, València, Universitat de València, 2005, p. 957-974.

14. Anselm BODOQUE, *La indústria tèxtil valenciana a la segona meitat del segle XIV*, tesi de llicenciatura, València, Universitat de València, 1985; José BORDES GARCÍA, «Producción y comercio textil en la Valencia bajomedieval (1350-1450)», a *Actes del XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, València 2004*, vol. 1, València, Universitat de València, 2005. Referides just als anys anteriors, vegeu Antoni FURIÓ i Ferran GARCIA-OLIVER, *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València, I, (1296-1345)*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2007.

Des de molts punts de vista, el final de la Guerra de Castella o dels Dos Peres va representar l'inici d'una nova època política per a la història dels valencians medievals caracteritzada per la consolidació de la ciutat com a centre de decisió política, gestió econòmica i, naturalment, també centre cultural del conjunt del país. El desenvolupament de la guerra havia exigut un gran esforç econòmic a la societat civil, però també havia evidenciat com la defensa militar del regne havia recaigut majoritàriament en les seves mans mentre la Corona palesava les carències d'un estat minúscul en els seus quadres i lent en la seva capacitat de mobilització.¹⁵ Podria servir de referent d'aquesta preeminència simbòlica l'orgull amb el qual la ciutat començarà a usar i a representar arreu de carrers, places i edificis públics, sense oblidar la senyera municipal, les noves armes reials atorgades pel rei Pere com a reconeixement per la seva fidelitat durant aquesta guerra.

Però si ens centrem en les conseqüències més materials, sens dubte una d'aquestes fou un salt endavant en la dinàmica activa de direcció i control del conjunt dels assumptes del regne. A partir d'aquestes dècades dels anys 1360-1370, res començà a escapar de la mirada ni a defugir el control del Consell Municipal de València, la qual cosa volia dir dels interessos econòmics de la seva oligarquia urbana. Aquest control, el podem constatar a diversos nivells i en diferents línies d'actuació, entre els quals podem destacar la conversió de la ciutat en senyora feudal de viles i llocs del regne, la promulgació de legislació de control dels mercats en favor de la capital, o un veritable monopoli de la representació política tant a les Corts com davant el monarca.

En aquest sentit, un aspecte ben rellevant fou el progressiu control de diverses localitats del regne durant el darrer terç del tres-cents. Encara en plena guerra amb Castella, es va produir l'annexió de les viles de Morvedre i Cullera i del lloc del Puig (1364), especialment rellevants les dues primeres per la seva entitat demogràfica i també econòmica (Cullera era el port d'Alzira i de la comarca de la Ribera). Així mateix, alguns petits nuclis de l'Horta de València, ja situats dins el seu terme particular, es convertiren en carrers de la capital, com ara Museros (1369), Carraixet (1370) o Foios (1386), llocs que esdevenien així part de la seva contribució. Tanmateix el cas de major significació i entitat fou el control, en desembre de 1391, del patrimoni valencià de l'infant Martí i la seva muller, Maria de Luna, conformat per la baronia de Xèrica i les viles veïnes d'Altura, Alcubles, Pina i Barraques o Sant Pere de Bellmunt, a més de la Pobla de Vallbo-

15. Sobre la Guerra dels Dos Peres en el context més estricte valencià, es pot consultar Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Causes i antecedents de la Guerra dels Dos Peres», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, núm. LXIII (1987), p. 445-508; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La frontera meridional valenciana durant la guerra amb Castella, dita dels Dos Peres», a *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Barcelona, CSIC, 1989, p. 245-357; José Vicente CABEZUELO, *La Guerra de los Dos Pedros en tierras alicantinas*, Alacant, Instituto de Cultura Juan-Gil Albert, 1991; María Rosa MUÑOZ POMER, «Preliminares de la Guerra de los Dos Pedros en el reino de Valencia (1356)», *Anales de la Universidad de Alicante-Historia Medieval*, núm. 1 (1982), p. 117-134.

na, Benaguasil, Paterna i les valls de Seta i Travadell. Els primers foren alienats, mentre que el segon grup ho fou en penyora i la raó radicà en el préstec de cinquanta mil florins que la ciutat va manllevar per a l'expedició de l'infant per al control de l'illa de Sicília. A aquestes senyories, encara s'hi va afegir en els mateixos anys la baronia de Planes (que incloïa Penàguila, Margarida, Llombo, Ibi i la Torre de les Maçanes) i la compra al noble Joan de Bellvís de la vila d'Albaida i algunes alqueries veïnes, així com el control sobre la vila de Lliria (1392). Aquest patrimoni fou gestionat com si foren senyories pròpies del Consell Municipal i obligà, en la dècada de 1390, a dividir-ne l'administració entre dos procuradors municipals, un de la «part sobirana» i altre de la «jussana».¹⁶

Les raons d'aquesta expansió territorial foren diverses, tal com ho palesa la seva disgregació territorial, si bé en alguns casos podem parlar d'uns objectius estratègics per als interessos politicoeconòmics de la capital. Concretament és el cas de Morvedre i Cullera, ja que la seva respectiva situació geogràfica en els dos extrems del terme general de la ciutat, al nord i al sud, comportava *de facto* una ampliació espacial ben important del seu terme, amb la qual cosa augmentava el radi del control polític directe sobre la gran plana costanera del regne. Tanmateix la resta de casos semblen respondre més a la debilitat gairebé estructural de la hisenda reial de l'època, tal com acabem d'explicar amb el patrimoni de l'infant Martí i els cinquanta mil florins de subsidi extraordinari per a pagar el viatge i l'estol per anar a Sicília.¹⁷

Un segon aspecte que ha estat objecte d'atenció és el del control econòmic del conjunt del regne. Alguns autors han destacat com, fins i tot des d'abans de la pesta negra, la ciutat va negociar amb els monarques de la Corona d'Aragó successius privilegis que els permetien mediatitzar en major o menor mesura la circulació de mercaderies panificables i, principalment, la de cereals en l'àmbit del regne. Un bon exemple en són les conflictives relacions entre la capital valenciana i la segona ciutat del regne, Xàtiva, estudiades per Rubio i en les quals destaca entre altres coses aquesta confrontació pel control del comerç blader a partir dels privilegis reials de 1329 i 1330.¹⁸ Tal com ha analitzat García Marsilla, al final del tres-cents, i una vegada més com a conseqüència de la seva força política davant la Corona després de la Guerra dels Dos Peres, la urbs valenciana va aconseguir nous privilegis tant de Joan I com de Martí l'Humà, en la mateixa

16. Agustín RUBIO VELA, «El segle XIV», a *Història del País Valencià*, vol. II, Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 253; Vicent GIMÉNEZ CHORNET, *Compte i raó: La hisenda municipal de la ciutat de València en el segle XVIII*, València, Universitat de València, 2002, p. 27; Francisco Javier CERVANTES PERIS, *La herencia de María de Luna: Una empresa feudal en el tardomedievo valenciano*, Sogorb, Ajuntament de Sogorb, 1998.

17. Arxiu Municipal de València (AMV), Lletres missives, g-35, f. 100v-101r. Cita la notícia documental María Luisa CABANES CATALÁ, «Cartas misivas enviadas por los jurados de Valencia al Reino de Aragón bajo los reinados de Juan I y Martín I», *Aragón en la Edad Media, Homenaje a M.ª L. Ledesma*, núm. X-XI (1993), p. 141.

18. Agustín RUBIO VELA, «Xàtiva i València en els segles XIV i XV: el rerefons econòmic d'unes relacions conflictives», a *Xàtiva i els Borja: Una projecció europea*, vol. 1, Xàtiva, Ajuntament de Xàtiva i Generalitat Valenciana, 1995, p. 211-222.

direcció que li atribuïa un control sobre la circulació de blats tot i que aquests hagueren estat cultivats a terres de la noblesa, la qual cosa fornïa als mercaders de la capital un instrument eficaç per a controlar el mercat i l'abastiment.¹⁹

Una política complementària d'aquesta fou la de procurar el control dels permisos d'exportació de blats, una qüestió relacionada amb l'existència de legislació limitadora de la seva circulació. La ciutat maldà repetidament per aconseguir que tant Joan I com Martí l'Humà li atorgaren la competència administrativa, i la seva aplicació provocà evidents tensions amb altres viles reials del regne. Segons Rubio, el 1380 tres viles tan importants com Morella, Alzira i Xàtiva acordaren prohibir la sortida de ramat i cereals dels seus termes, i a les Corts de Montsó de 1388-1389 hi hagué peticions conjuntes del braç nobiliari i de diverses viles reials per acabar amb les prohibicions de circulació de productes adoptades per la capital valenciana, fets que tornaren a produir-se a les Corts de 1402.²⁰

Sens dubte, l'interès del patriciat urbà valencià en aquestes qüestions era doble, ja que, d'una banda, feia front al greu problema de la irregularitat en l'abastiment urbà en una ciutat en expansió demogràfica, la qual cosa tenia un vessant evident, i comprovat pels seus protagonistes, de control de l'ordre públic i, de l'altra, pal·liava les periòdiques situacions de carestia d'aliments que sovint derivaven en aldarulls contra les seves persones i patrimonis. Tanmateix cal no oblidar el significatiu benefici econòmic que comportava per a aquest patriciat el fet de poder utilitzar els mecanismes del poder polític feudal en el seu favor per a apropiar-se del major volum possible de l'activitat comercial —una només aparent contradicció segons els estudis clàssics de fa anys que oposaven feudalisme i activitat mercantil.

Tanmateix no hauríem d'oblidar altres àmbits de negoci paral·lels i també d'interès econòmic per a aquest patriciat, com ara la circulació del vi i del bestiar, tant per la seva vessant de subministrament carni com per l'accés a les pastures de les viles i llocs de tot el regne. En el cas vinícola, la tendència del segle XIV havia estat vers el proteccionisme de la producció local, prohibint l'entrada de «vi foraster», això és, que no pogués importar-se vi d'altres localitats mentre no s'hagués venut la collita local, però justament a partir del final del tres-cents la Corona va atorgar privilegis per a canviar aquesta situació i permeté la lliure circulació, la qual cosa afavorí els mercaders de València que compraven, per exemple, les rendes decimals dels bisbats valencià i tortosí.²¹

19. Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, «El elemento humano en el abastecimiento de la ciudad de Valencia. Los mercaderes *formenters* a fines del siglo XIV e inicios del XV», a *Actas del II Congreso de Jóvenes Historiadores y Geógrafos, Montcada 1992*, València, 1993, p. 124-131. Vegeu també Andrés DÍAZ BORRÁS, «Carestías frumentarias y guerra naval. El fracaso político de la solidaridad, dentro de la Corona de Aragón, en la crisis valenciana de 1385», *Revista de Historia Naval*, any 21, núm. 83 (2003), p. 23-53.

20. Agustín RUBIO VELA, «El segle XIV», a *Història del País Valencià*, vol. II, Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 254-255.

21. Enric GUINOT, «El mercat local del vi a la València medieval», a *Vinyes i vins: Mil anys d'història, Actes del III Col·loqui d'Història Agrària*, vol. 1, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1993, p. 431-442.

Tot i això, sembla de major entitat i conseqüències la política de defensa de la lliure circulació dels ramats tant dins com fora del regne. Ateses les rutes de la transhumància, històricament havia estat necessària la negociació i l'equilibri amb les autoritats locals de la regió de Terol, i les actes del Consell Municipal de València ens han deixat testimoni de les periòdiques negociacions i converses amb els consells de Terol, Albarrasí i alguns altres per a resoldre diferències i tensions, tal com ho evidencien els documents intercanviats amb aquesta darrera ciutat a finals de 1391 amb l'acord d'entrevistar-se a mig camí, a la ciutat de Sogorb.²²

Però, sens dubte, aquesta política pública de defensa de la lliure circulació del ramat tingué una aplicació pràctica més decidida i enèrgica dins els límits del regne valencià, ja que un privilegi atorgat pel rei Jaume I l'any 1239 a la capital valenciana garantia la lliure circulació dels ramats, si bé eren els ramaders, carnisers i mercaders els majors beneficiats d'aquesta transhumància garantida i franca. El dret corresponent era conegut com a «dret d'empriu», raó per la qual des de la darrerria del segle XIII es generalitzaren arreu del país les deveses i els bovalars delimitats i només accessibles als veïns locals, però moltes muntanyes i zones ermes restaven obertes als forasters. Com que, a més a més, l'esmentat privilegi jaumí atorgava el control judicial dels plets per aquestes qüestions als jurats de València, era evident que hi havia una periòdica hostilitat tangible enfront de la gran ciutat i, en algunes ocasions, la confrontació d'interessos derivà cap a una via més violenta. De finals del segle XIV estan documentats conflictes de la ciutat de València o contra ella amb Paterna (1360), Morvedre (1367), Pego (1386) o Cullera (1401), si bé el més citat i també ben emblemàtic fou amb la vall de Xelva i els seus senyors, el noble aragonès Pere Lladró, vescomte de Vilanova, i la seva muller, Violant de Boil.²³

El plet, encetat el 1392, s'allargà vora deu anys, però tingué el seu moment culminant en maig de 1395, quan els jurats convocaren la milícia armada de la ciutat encapçalada per la senyera reial i assaltaren la vall de Xelva, prengueren el castell i s'apropriaren de les rendes i la senyoria, tant sobre la vila cristiana com sobre els llogarets de mudèjars. Es tracta d'un dels casos més flagrants de l'ús de la força militar urbana en defensa d'uns interessos mercantils amb noms i cognoms, però encaixa perfectament en la dinàmica que estem explicant. La reacció del vescomte de Vilanova fou la seva reclamació al justícia d'Aragó i les amenaces d'aquest contra els jurats de València, però, a diferència de l'intervencionisme més pregon que havien aconseguit aquests nobles aragonesos un segle abans, a la darrerria del segle XIII, fins a debilitar l'autonomia polí-

22. María Luisa CABANES CATALÁ, «Cartas misivas enviadas por los jurados de Valencia al Reino de Aragón bajo los reinados de Juan I y Martín I», *Aragón en la Edad Media, Homenaje a M.ª L. Ledesma*, núm. X-XI (1993), p. 135-158.

23. Vicente GRAULLERA SANZ, «El territorio y la jurisdicción de la ciudad de Valencia. El Tribunal dels Amprius», a *Actes del XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, vol. 3, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2003, p. 375-386; Agustín RUBIO VELA, «El segle XIV», a *Història del País Valencià*, vol. II, Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 254.

tica del regne valencià, ara, a les acaballes del tres-cents, els jurats del cap i casal podien senzillament fer-se el desentès en les seves reclamacions. Encara a les Corts de Sogorb-València, convocades pel rei Martí l'any 1401 i continuades en un primer període fins a 1403, els síndics de la ciutat negociaren amb el monarca una solució al control d'aquesta vall de Xelva i dels seus emprius, «dues coses molt cares a aquesta ciutat», en les seves pròpies paraules. La ciutat inicialment pretengué quedar-se-la com a senyoria, però la Corona pressionà per trobar una sortida a una situació que partia d'un fet de força com havia estat l'assalt de 1393, raó per la qual plantejà diverses alternatives al voltant de la seva venda, bé al monarca, bé a algun noble, la qual cosa es va produir finalment.²⁴

Aquesta qüestió ens apropa a un nou aspecte d'aquest enlairament polític de la ciutat de València i és el del seu protagonisme com a representant polític del regne davant la Corona, cosa que es constata tant a través de les negociacions directes amb els monarques com en la seva actuació en les Corts, més en un període històric caracteritzat per un progressiu distanciament fins a arribar a la confrontació entre la ciutat —autoerigida en defensora de la «cosa pública»— i la Corona. Tot i que algun autor no gaire lúcid en les seves anàlisis ha arribat a editar un treball sota el fictici títol de la fidelitat de València al rei Joan I,²⁵ la realitat és que, en la nostra opinió, la confrontació entre l'oligarquia urbana de la ciutat —i per extensió de Barcelona i les altres principals ciutats de la Corona— i els darrers monarques del casal de Barcelona per la forma de gestió del poder públic fou una de les constants del període i conseqüència lògica de la força econòmica acumulada per aquest patriciat en un temps de tensions.

És cert que des del temps de Jaume II la ciutat gaudia de la representació institucional del braç reial, però després de la Guerra dels Dos Peres aquesta preeminència esdevingué fins i tot aclaparadora, de tal manera que els seus síndics acostumaren a negociar amb el monarca, bé Pere el Cerimoniós, Joan I o Martí I, sense tenir en compte els interessos de la resta de viles.²⁶ Malauradament, fins ara no s'han publicat les actes de les Corts medievals valencianes malgrat les promeses de fa anys per part d'alguns investigadors de dur a terme

24. María Rosa MUÑOZ POMER, «Las Cortes a través de la ciudad: Valencia en las Cortes de don Martín», *Saitabi*, núm. 51-52 (2001-2002), p. 148-149. Malauradament, aquest treball no estudia les negociacions ni les decisions preses en aquestes Corts i es limita a enumerar de manera confusa una sèrie de dades inconnexes que haurien merescut un poc més d'anàlisi.

25. FRANCISCO A. ROCA TRAVER, «La llealtat de València a la Corona davant la successió de Joan I», *Revista de Filologia Valenciana*, núm. 4 (1997), p. 129-162.

26. Tot i això, no deixen de ser indicatives d'aquest pes de la capital en les Corts valencianes al voltant de 1400 les proporcions entre les quals eren repartides les quantitats de diners que s'hi aprovaren. A les citades Corts de Sogorb-València de 1401-1403, la part de fiscalitat directa sobre la població o «compartiment» fou dividida en sis porcions, tres de les quals correspongueren al braç reial, dos al nobiliari i una a l'eclesiàstic, i d'aquell cinquanta per cent de les viles reials, la ciutat de València juntament amb les viles del seu terme incloses Morvedre i Cullera n'assumiren al seu torn la meitat. Vegeu María Rosa MUÑOZ POMER, «Las cortes de Martín el Humano (1401-1407) y su repercusión en la hacienda de la ciudad de Valencia», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 34, núm. 2 (2004), p. 747-789.

aquesta tasca —tal com sí que s'està fent per al regne d'Aragó i les Corts generals de Montsó—, i això fa difícil donar una explicació detallada de tot aquest procés.

Tanmateix podem apuntar una sèrie de situacions que palesen aquesta defensa de la «cosa pública». Per exemple, per als darrers anys del regnat de Pere el Cerimoniós i per al temps de Joan I, els historiadors han remarcat la tensa reivindicació del patrimoni reial per part del patriciat urbà de les capitals de la Corona. En concret, per al cas valencià, Rubio ha destacat la qüestió de l'arbitrària disposició del patrimoni reial per part del monarca arran del seu matrimoni amb Sibilla de Fortià, la qual cosa provocà la protesta i la resistència de la ciutat, oposada a la compra de la baronia de Cocentaina i a la possibilitat que viles de la importància de Vila-real, Borriana o Ontinyent fossen agregades al patrimoni particular de la reina. En la mateixa línia, aquest autor assenyala igualment les negatives del Consell Municipal a aprovar subsidis extraordinaris per a pagar les despeses bèl·liques de Sardenya en els anys 1379, 1382 i 1383, així com el seu acostament polític a l'infant Joan, confrontat amb el seu pare.²⁷

Amb tot, i com és conegut, l'arribada al tron del nou monarca no va representar cap canvi en la seva política d'alienació del patrimoni reial, de vegades justificada per pagar les despeses de la guerra de Sicília i Sardenya, però també, segons les acusacions dels contemporanis, per les despeses de la cort i el comportament corrupte de membres de l'Administració reial. Sobre aquesta qüestió, s'ha citat com a exemple l'ambaixada de la ciutat de València al rei, en abril de 1396, encapçalada pel jurista Ramon Soler, que, després de llegir el memorial de greuges contra els assessors reials i entre els quals se citaven el problema de la nova fiscalitat sobre el comerç amb Castella així com l'alienació de drets reials i la jurisdicció en favor del mestre de l'orde de Montesa dins el marc de les seves senyories, va acabar sent empresonat per manament reial.²⁸ Els intents de redreç durant el regnat de Martí l'Humà, tal com ha estudiat Ferrer i Mallol, representaren un lloable, si bé complicat, procés de recuperació del patrimoni reial, política en la qual va trobar el suport del Consell Municipal de València a partir de la declaració reial d'inalienabilitat del seu patrimoni l'any 1399. Però, a la pràctica, la constant manca de recursos de la hisenda reial deixà les viles i ciutats a soles en la solució d'aquesta qüestió i foren aquestes les que es trobaren davant la disjuntiva de recaptar pel seu compte els diners requerits per a recuperar els drets reials, especialment la jurisdicció, o continuar sota poder baronial. El cas de la senyoria de l'orde de Montesa, amb la jurisdicció de les viles d'Onda, Sueca i Vilafamés, és ben emblemàtic.²⁹

27. Agustín RUBIO VELA, «El segle XIV», a *Història del País Valencià*, vol. II, Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 256.

28. Agustín RUBIO VELA, «El segle XIV», a *Història del País Valencià*, vol. II, Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 258-259.

29. Vicent GARCIA EDO, «La sentència dels cinc jutges. De la jurisdicció i altres drets de la vila d'Onda», *Estudis Castellonencs*, núm. 3 (1986), p. 409-448; Enric GUINOT, «Un precedent en la recuperació del Patrimoni Reial al País Valencià: la jurisdicció d'Onda, 1393», a *I Congrés d'Estudis d'Història de la Plana*, Castelló de la Plana, Diputació de Castelló, 1987, p. 149-164; Enric GUINOT, «La resistència camperola en el marc de la senyoria valenciana: el cas d'Onda al segle XV», *Saitabi*,

En la mateixa línia de polítiques públiques, podríem citar la llarga i agra controvèrsia entre la ciutat de València i l'inquisidor general de la Corona d'Aragó, fra Nicolau Eimeric, que actuà de forma decididament agressiva contra aquells qui ell considerava heretges lul·listes i beguins i dels quals estava convençut d'haver trobat un niu ben actiu entre els ciutadans i veïns de la capital valenciana i d'algunes altres viles del regne. No és la meua funció ara estendre'm sobre aquesta polèmica; per això només recordaré que l'inquisidor en qüestió, després d'haver protagonitzat ja tensions en temps de Pere el Cerimoniós, fou retornat al seu càrrec en arribar al tron Joan I i durant 1387-1388 va actuar amb les mans força lliures, cosa que provocà la reacció enèrgica del Consell Municipal valencià i les corresponents pressions sobre el monarca, en les quals també participà Barcelona, fins a aconseguir fer-lo fora del càrrec el 1392 després d'haver-lo qualificat en diverses ocasions amb epítets del tipus: «aquell pestilencial hom qui's diu inquisidor e plague's a Déu que no actor de pravitat heretical, mestre Nicholau Eymereich». ³⁰ De fet, encara s'aferrà al càrrec durant un parell d'anys més, però és tot un símbol que el seu substitut fos el menoret Eiximenis.

ELS CONFLICTES SOCIALS DE FINALS DEL SEGLE XIV

Probablement, la imatge que fins ara ens forneix la ciutat de València del darrer terç del segle XIV i primeria del XV, podríem qualificar-la de considerablement positiva, tant per la dinàmica de desplegament econòmic que va viure com per la consolidació del seu poder polític, i això tant respecte al seu propi regne, esdevingut, com acabem d'explicar, territori sota la seva influència, com respecte al poder de l'Estat, el poder de la monarquia. Amb tot, el mateix període fou escenari de successius conflictes socials de consideració, entre els quals voldríem destacar la tensió i la violència contra les minories etnicoreligioses —especialment els jueus—, el malestar quotidià per la creixent nòmina dels marginats socials arran de l'augment de la pobresa, i, en tercer lloc, la generalització de la confrontació politicosocial al voltant del poder públic, que tingué el seu zenit amb la generalització dels bàndols.

La tensió amb la població mudèjar del regne mantingué un perfil relativament baix, la qual cosa no vol dir marginal, ja que formava part constant de la realitat social; potser caldria destacar l'escalada de la pressió dels pirates musulmans sobre les zones costaneres. És evident que l'assalt del lloc de Torreblanca l'any 1397, senyoria del bisbe de Tortosa, amb la captivitat de tots els seus veïns —potser unes dues-centes cinquanta persones—, va impactar la societat valen-

núm. 41 (1991), p. 217-230. Vegeu el context general del tema en el treball ja clàssic de Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyories jurisdiccionals en els estats catalanoaragonesos a la fi del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), vol. 7 (1970-1971), p. 351-491.

30. Citat per Eliseo VIDAL BELTRÁN, *Valencia en la época de Juan I*, València, Universitat de València, 1974, p. 281, que dedica a aquesta qüestió tot un capítol, p. 278-284.

ciana del moment, tant com per fer que la capital del regne dirigís l'organització d'una croada conjunta amb la ciutat de Mallorca durant el mes d'agost següent contra el port magrebí de Tedelis, el qual fou al seu torn ocupat i saquejat.³¹

Però, sens dubte, la tensió amb les minories etnicoreligioses tingué el seu àmbit principal en la violència contra els jueus i concretament en l'assalt al call o jueria de la ciutat de València el mes de juliol de 1391, un fet ben rellevant en la història baixmedieval valenciana, no sols per les dimensions concretes del succés, sinó especialment per les conseqüències. És un tema que ha estat objecte d'atenció des de fa molts anys i disposa d'abundant bibliografia que no detallaré en la seva totalitat, perquè no se circumscriu al cas valencià, sinó que té un context de tota la Corona d'Aragó i encara de diverses parts de la península Ibèrica i d'Europa.³² Evidentment, l'assalt, els assassinats de més d'un centenar de jueus sobre uns 2.500 habitants i el considerable saqueig dels seus béns, tot en un context de motí popular descontrolat que posà en evidència la incapacitat de les autoritats del Consell Municipal, però també del mateix infant Martí, governador general del regne, formen part de la crònica negra d'aquest període històric. No volem negligir la violència desfermada en aquests fets, ja que no hi havia hagut confrontacions etnicoreligioses tan significatives des dels anys de la conquesta de Jaume I i en aquell cas contra els musulmans, però, des del punt de vista de més llarga durada, en la nostra opinió fou més rellevant el punt de no retorn de forçar el bateig d'aquesta població jueva de la capital valenciana. Després d'un segle i mig de coexistència al nou regne de València, l'any 1391 marcà un trencament mental i hagué de posar els personatges públics, els pensadors de la societat del moment, en la tessitura de decidir com jutjar aquests fets. Sens dubte en la curta durada, quant a la valoració de l'assalt, però també en la llarga durada que dèiem sobre la qüestió de la conversió obligatòria i la permanència dels diferents. Alguna reflexió sobre això hem llegit en treballs del professor Viera, però pensem que seria necessari continuar la reflexió històrica sobre el tema.³³

183

31. Un estudi antic però minuciós documentalment és el de l'eclesiàstic Andreu IVARS, *Dos creuades valenciano-mallorquines a les costes de Berberia, 1397-1399: Estudi documental*, València, 1921. És actual el treball d'Andrés DÍAZ BORRÁS, *El miedo al Mediterráneo: La caridad popular valenciana y la redención de cautivos bajo poder musulmán, 1323-1539*, Barcelona, CSIC, 2001.

32. FRANCISCO DANVILA COLLADO, «El robo de la judería de Valencia en 1391. Apuntes históricos», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, núm. VIII (1886), p. 358-396; ROC CHABÀS, «Los judíos valencianos. El robo de la judería en 9 de julio de 1391», *El Archivo*, núm. 5 (1891), p. 37-46, 111-121 i 184-204; Leopoldo PILES ROS, *La judería de Valencia (Estudio histórico)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1991; JOSÉ HINOJOSA MONTALVO, «La comunidad hebrea de Valencia: del esplendor a la nada (1377-1391)», *Saitabi*, núm. 31 (1981), p. 47-72; JOSÉ HINOJOSA MONTALVO, *Los judíos en tierras valencianas*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1999; JOSÉ HINOJOSA MONTALVO, *En el nombre de Yahveh: La judería de Valencia en la Edad Media*, València, Ajuntament de València, 2007.

33. David J. VIERA, «Sant Vicent Ferrer, Francesc Eiximenis i el pogrom del 1391», a *Actes del Sisè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, p. 243-254.

Un segon aspecte que hem enunciat i que pensem que té relació amb l'anterior és el del creixement d'una població marginada a nivell econòmic en el context d'una urbs puixant comercialment i financera al voltant de 1400. Tal com hem explicat anteriorment, la immigració vers la ciutat de joves fadrins i famílies senceres des del món rural, afectats per la crisi agrària, va omplir els carrers i ravals de persones que aconseguïen treball a l'horta, a la manufactura i en una construcció en expansió a la València del moment, però persones que també oscil·laven periòdicament sobre la corda fluixa de la supervivència. Com arreu d'Europa, foren el brou de les tensions populars de l'època, un context de rerefons si es vol, però sens dubte ben rellevant quant a l'esmentat assalt a la jueria, i una situació que va espantar l'oligarquia urbana a cercar mecanismes de caritat pública i privada així com de control de la pobresa.³⁴

Finalment, el tercer aspecte, i potser el més representatiu de les tensions socials del període de finals del segle XIV i principis del XV a la ciutat de València, és el conflicte dels bàndols.³⁵ Com arreu de la Corona d'Aragó, els desequilibris de mitjan tres-cents animaren l'activitat econòmica urbana, però també ho feren els desequilibris amb un món rural que patí en major mesura les incidències de l'època i debilità marcadament les bases de riquesa nobiliària basada en les seves senyories rurals. És cert que ni els bàndols havien aparegut en aquest moment, ja que se'n constata la presència almenys des de principis del XIV, ni tampoc foren una resposta simple a un únic problema social i polític. Rere seu es canalitzaren conflictes de major amplitud, però la confrontació de llinatges nobiliaris residents a la ciutat de València pel control monopolitzador del poder públic, municipal i reial, així com per les rendes econòmiques que comportava, estigueren molt en la base de tot el conflicte. Seria simplificador atribuir-los una raó exclusivament econòmica, perquè és evident que hi hagué una confrontació pel poder, per la influència, pel domini dels ressorts de govern, la qual cosa seria la forma més visible dels mecanismes emprats per a reconstruir sobre nous fonaments les bases patrimonials dels llinatges en aprofitar al mateix temps la debilitat del poder reial i, en conseqüència, de l'Estat.

34. Vegeu els treballs d'Agustín RUBIO VELA, *Pobreza, enfermedad y asistencia hospitalaria en la Valencia del siglo XIV*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1984; Agustín RUBIO VELA, «La asistencia hospitalaria infantil en la Valencia del siglo XIV: pobres, huérfanos y expósitos», *Dynamis*, núm. II (1982), p. 159-191; Agustín RUBIO VELA, «Infancia y marginación. En torno a las instituciones trecentistas valencianas para el socorro de los huérfanos», *Revista d'Història Medieval*, núm. 1 (1990), p. 111-153; M. C. PERIS RODRÍGUEZ, *Pobreza, marginalidad y crimen: La ciudad de Valencia (1350-1400)*, València, Universitat de València, tesi de llicenciatura inèdita, 1984.

35. Salvador CARRERES ZACARÉS, *Notes per a la història dels bandos de València*, València, 1930; Remedios FERRERO MICÓ, «Bandosidades nobiliarias en Valencia durante la época foral», *Saitabi*, núm. 35 (1985), p. 95-110, i especialment els treballs de Narbona: Rafael NARBONA, «Gobierno político y luchas sociales: patricios y malhechores, siglos XIV y XV», a *Congrés Internacional Lluís de Santàngel i el seu temps*, València, Ajuntament de València, 1992, p. 231-239; Rafael NARBONA, «Violencias feudales en la ciudad de Valencia», *Revista d'Història Medieval*, núm. 1 (1990), p. 59-86; Rafael NARBONA, *Valencia, municipio medieval: Poder político y luchas ciudadanas (1239-1418)*, València, Ajuntament de València, 1995.

En el cas de la ciutat de València, els dos bàndols principals estigueren encapçalats en la dècada de 1380 pels Vilaraguts i pels Peres d'Arenós, substituïts aquests darrers en la dècada dels noranta pels Centelles i en la del 1400 els primers pels Solers com a caps visibles, però una característica ben significativa que caracteritzà aquests bàndols fou el seu caràcter de solidaritats verticals, de tal manera que rere seu trobem cavallers, hòmens de paratge, eclesiàstics, membres de la burgesia, l'artesanat, professions liberals —en una paraula, els ciutadans—, fins a arribar a sectors de la menestralia i l'artesanat popular. Els especialistes situen entre 1398, a partir de l'assassinat als carrers de València de Pere de Centelles, i 1405 el període de major intensitat de la confrontació, amb periòdiques baralles pels carrers de la ciutat, fugides i desterraments i fins i tot alguna petita batalla, sense que el nomenament per primera vegada d'un virrei com a delegat personal del monarca aconseguís reconduir els conflictes. Ni tan sols l'arribada del rei Martí a València el 1406 i les seves amenaces, detencions i nomenament directe dels càrrecs municipals aconseguiren redreçar la situació, tal com ho palesa un nou assassinat en març de 1407, en aquest cas de Ramon Boil, governador del regne.

Es pot afirmar que, en aquells anys immediats a l'interregne, la societat política valenciana i les seves elits econòmiques havien derivat vers un absolut fracàs en la seva capacitat de convivència i de gestió de la «cosa pública». Igual que a la resta de la Corona d'Aragó, per altra banda, però és evident que la creixença econòmica i urbana del darrer terç del segle XIV no havia servit per a consolidar una societat civil capaç de resoldre els seus conflictes per una via de negociació. En el moment de major desplegament del pactisme com a model polític entre les elits i la Corona baixmedievals, podríem parlar del fracàs d'aquesta societat civil, la qual cosa només farà quasi inevitable la seva incapacitat de prendre en les seves mans el destí de la Corona en morir Martí l'Humà. El perquè d'aquest fracàs, el perquè del seguiment popular dels bàndols nobiliaris, fins i tot l'aclariment del paper jugat per personatges clau del moment com Vicent Ferrer o Francesc Eiximenis, són evidents senders futurs de recerca.